

Деінституціалізація (ДІ) – реформування системи догляду за дітьми та визнання пріоритету сімейного виховання

Деінституціалізація – це процес реформування системи догляду за дітьми, заснований на принципі найкращих інтересів дитини, визнанні пріоритету сімейного виховання та шкоди таких форм догляду як будинки дитини, дитячі будинки й інтернати. В ході таких реформ сім'я отримує послуги та допомогу, що сприяє її збереженню і повноцінному дитячому розвитку; усиновлення або сімейні форми альтернативного догляду стають пріоритетом влаштування дітей, що втратили батьківське піклування з причин сирітства, насильства чи недбалого ставлення батьків; інституції перепрофілюються в центри надання спеціалізованих послуг або закриваються.

Процес ДІ розпочався із затвердженням Кабінетом Міністрів України Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки і Плану реалізації її першого етапу.

Відповідно до Національної стратегії, вже у 2026 році дітей в інституціях має бути менше ніж 0,5% від загальної кількості (зараз – 1,5%). А ті діти, хто за різних причин все ж залишається в інституціях, а не в сім'ях – житимуть у невеликих установах в умовах, максимально наближених до сімейних, – до 10 осіб в одному закладі.

У кожній громаді повинні з'явитися доступні і якісні послуги для сімей з дітьми. Для цього необхідно створити ринок якісних послуг, не менше 50% з яких будуть надавати професійні громадські організації.

Як і будь-яка реформа, ДІ наражається на супротив і критику. Часто ця критика виправдана, коли йдеться про непослідовне впровадження реформ, наприклад, повернення дітей в сім'ї без підготовчої роботи по усуненню причин їх вилучення у батьків або розформування закладів без розвитку необхідних підтримуючих послуг у громадах.

Процес реформ має тривати далі, але здійснюватися обережно, з урахуванням найкращих інтересів дитини. Адже основне завдання зовсім не в тому, щоб закрити заклади, а щоб вчасно виявити проблему і допомогти сім'ї з дитиною, надати відповідні послуги, щоб дитина жила в сім'ї, безпеці та благополуччі.

Масштаб проблеми в Україні

Понад **80 000 дітей** в Україні зростають у державних закладах різних типів. Лише **близько 20%** цих дітей **дійсно є сиротами**. Переважна ж більшість дітей в інтернатних закладах мають не лише родичів, але й одного чи навіть двох батьків. При цілісному підході держави до підтримки сім'ї можна було б забезпечити виховання всіх цих дітей в родині або в умовах, максимально наближених до сімейних.

Що означає життя в інтернаті

- Закритість, ізоляція від навколишнього світу, осуд суспільства.
- Розрив з родиною, відсутність взаємодії, спілкування з родичами, відсутність позитивної моделі сім'ї, самотність, нестача тепла та любові.
- Втрата індивідуальності внаслідок групового підходу, насильство, приниження та нівелювання особистості.

- Формування споживацької позиції, неготовність до самотійного життя, відсутність необхідних навичок.
- Відставання в емоційному розвитку, складнощі у спілкуванні, зменшення шансів отримати повноцінну освіту.
- Зростання шансів стати жертвою торгівлі людьми, експлуатації, підліткової вагітності.

Наслідки для дитини

Дослідження виявили, що інтернати спричиняють шкоду дітям, навіть найкращі з них не можуть забезпечити належної турботи та уваги дитині. Виховання в інституціях особливо небезпечне для дітей віком від 0 до 3 років, на який припадає найважливіша фаза розвитку в житті дитини. Інтереси установи завжди переважають над індивідуальними потребами дитини, яку змушують бути «як всі». Як наслідок, дитина втрачає індивідуальність, у неї формується споживацька позиція, єдиними цінностями для неї стають матеріальні блага. Відсутність значущої особи в житті дитини, відсутність прикладу для наслідування не дає змоги усвідомити сформувати життєві орієнтири. Зростаючи в державних інституціях, діти не набувають достатніх навичок для успішної соціальної інтеграції. Статистика показує, що **20% випускників інтернатів мають судимість, 14% займаються проституцією, 10% протягом двох років після випуску здійснюють самогубство, і лише 10% повністю інтегруються в суспільство.**

Діти в інституційних закладах наражаються на підвищений ризик насильства в порівнянні з іншими дітьми, – це пряме порушення Права дитини на захист від насильства, що закріплене в Конвенції ООН про права дитини.

Наслідки для суспільства

5,7 млрд. грн. щорічно витрачається на фінансування інтернатів в Україні. І лише **10% цих коштів витрачається безпосередньо на потреби дитини**, решта – на оплату праці персоналу, комунальні платежі та інші видатки. Ці кошти можна було б скерувати на підтримку сімей та уникнути негативних наслідків для дітей. Подолання негативних наслідків виховання дитини в інтернаті є значно затратнішим для суспільства, ніж збереження сім'ї для дитини та закладає довгострокові суспільні витрати на подолання результатів травматичного виховання дітей.

Причини існування інтернатів

Наявність у країні системи інтернатів створює для багатьох родин, що опинилися у складних життєвих обставинах, спокусу позбутися «проблем з дитиною», віддавши її на виховання в державний заклад. Діюча система негативно впливає на сім'ю, яка є основою здорового суспільства. Однак влада діє по відношенню до батьків як контролер, надаючи перевагу каральним санкціям, забираючи дитину із кризової сім'ї, а не намагаючись допомогти родині у критичній ситуації. Саме ж суспільство не в повній мірі усвідомлює страшні наслідки інтернатного виховання та можливі шляхи вирішення цієї проблеми.

Серед основних причин потрапляння дітей в інституційні заклади можна відокремити такі:

- Значна частка сімей з дітьми залишаються за межею бідності, що є однією із основних причин вилучення дитини з сім'ї і розміщення її в інтернатних закладах.
- Відсутність підтримуючих послуг на рівні громади для сімей із подолання складних життєвих обставин.
- Відсутність можливостей для інклюзивної освіти (наприклад, для дітей з особливими потребами).
- Відсутність гнучкості та можливості для адаптації різних категорій дітей, які мешкають у громаді (наприклад, діти з обмеженими фізичними можливостями чи діти з етнічних меншин).
- Відомча розрізненість та недосконале бюджетне законодавство, що суттєво ускладнює запровадження та фінансування послуг на рівні громади, які були б гнучкими, комплексними та відповідали потребам громади.

Будь-яку державну інституцію, незалежно від її типу, відрізняє ізоляція дитини від природного сімейного оточення та суспільства, домінування правил установи над індивідуальними потребами дитини, відсутність у дитини можливості контролювати власне життя.